

AQSHDA BUYUK DEPRESSIYA DAVRIDA FRANKLIN DELANO RUZVELT TOMONIDAN O‘TKAZILGAN ISLOHOTLAR: YANGI KELISHUV DASTURI

Abdug‘aniyev Bekzod Abduvali o‘g‘li
Samarqand Davlat Tibbiyot Universiteti,
Ijtimoiy va gumanitar fanlar o‘qituvchisi
Email: abduganievbekzod2409@gmail.com

Annotatsiya 1933-yil mart oyida Franklin D. Ruzvelt AQSh Prezidenti lavozimiga kelganida, mamlakat tarixidagi eng og‘ir iqtisodiy inqiroz davrini boshdan kechirayotgan edi. Bank tizimi inqirozi, qishloq xo‘jaligidagi nomutanosiblik va iqtisodiy barqarorlikning izdan chiqishi favqulodda chora-tadbirlarni talab qilardi. Ruzvelt o‘zining “Yangi kelishuv” dasturi orqali iqtisodiyotni tiklash, bank tizimiga ishonchni qayta tiklash va qishloq xo‘jaligi hamda sanoat sohalarini isloh qilishni maqsad qildi.

Kalit so‘zlar: Tarixiy-tahliliy, Taqqoslash (komparativ), Huquqiy tahlil, Sistemali yondashuv, Statistik tahlil, Empirik metod.

Kirish Ruzveltning dastlabki yuz kunida amalga oshirilgan islohotlar bank inqirozini jilovlash, qishloq xo‘jaligi ishlab chiqarishini barqarorlashtirish va sanoat sohalarida adolatli raqobat sharoitlarini yaratishga qaratilgan edi. "Favqulodda banklar to‘g‘risidagi qonun" bank tizimini barqarorlashtirishga yordam berdi, "Qishloq xo‘jaligini o‘zgartirish to‘g‘risidagi qonun" narxlar muvozanatini ta‘minladi, va "Sanoatni tiklash to‘g‘risida"gi qonun sanoat ishlab chiqarishini jonlantirish uchun tartib-qoidalarni belgilab berdi. Shuningdek, Tennessi vodiysi ma‘muriyati (TVM) mintaqaviy iqtisodiy rivojlanishga katta hissa qo‘shdi.

Muhokama: Ruzvelt boshqaruvi davrida amalga oshirilgan dasturlar qisqa muddatda iqtisodiyotni tiklash va uzoq muddatli barqarorlikni ta‘minlash uchun mo‘ljallangan edi. Bank tizimining isloh qilinishi aholining banklarga bo‘lgan ishonchini tikladi, qishloq xo‘jaligiga kiritilgan subsidiyalar fermerlarning iqtisodiy ahvolini yaxshiladi, va sanoatdagi yangi kodekslar ishchilar huquqlarini himoya qildi. Biroq, ba‘zi qonunlar, masalan, Frazier-Lemke qonuni, konstitutsiyaviy muammolarga duch keldi va sud tomonidan bekor qilindi. Shuningdek, Tennessi vodiysi ma‘muriyatining faoliyati ham konstitutsiyaviy jihatdan bahsli edi. Biroq, bu islohotlarning umumiy samarasini inkor etib bo‘lmaydi.

Franklin D. Ruzvelt 1933 yil mart oyida Prezidentlik lavozimga keldi. U bir vaqtlar shtatlarning huquqlarini himoya qiluvchi demokrat bo‘lgan va ba’zida federal hokimiyatning o‘rishini "Konstitutsiyamiz sxemasi va maqsadiga zid" deb qoralagan edi. Biroq, u o‘zining inauguratsiya nutqida Konstitutsiyaning moslashuvchan talqiniga va mavjud favqulodda vaziyatni hal qilish uchun mos keladigan federal dasturning qonuniyligiga ishonishini aytib o‘tdi. D.Ruzvelt darhol Kongressda bank, moliya, mehnat, qishloq xo‘jaligi va ishlab chiqarishda misli ko‘rilmagan nazoratni o‘rnatuvchi favqulodda qonunchilikni isloh qilish bo‘yicha keng qamrovli dasturni boshladi. Ushbu dasturning asosiy qismi 1933 yil 4 martdan keyin "yuz kun" davrida kerakli tartiblar bilan qonuniylashtirildi. [2] Ruzvelt lavozimga kirgan paytda, butun bank tuzilmasini to‘liq qulashiga olib kelaoladigan darajada bank inqirozlari to‘lqini butun mamlakatni qamrab olgandi, mamlakatdagi oltin eksporti va valyuta tizimidagi barqarorlik mamlakat iqtisodiy tizimiga katta putur yetkazayotgandi. Ushbu vaziyatni bartaraf etish uchun Prezident zudlik bilan mamlakatdagi barcha banklarni yopib, vaqtinchalik "bank ta'tili" e'lon qildi.[1]Shuningdek, mamlakatdagi oltin eksporti va valyuta operatsiyalari to‘xtatildi. D.Ruzvelt bu tadbirlarni 1917-yildagi "Dushman bilan savdo qilish to‘g‘risida"gi qonunning ayrim qoidalariga ko‘ra, lekin shubhali qonuniy vakolatlar bilan amalga oshirdi. 1917-yilda qabul qilingan bu aktga ko‘ra, amerikaliklarning birinchi jahon urushi davrida dushman mamlakat aholisi bilan har qanday savdo-sotiq ishlarini ta’qiqlagan edi. Biroq 1933-yil 9-martda kuchga kirgan "Favqulodda banklar to‘g‘risida:gi qonun D.Ruzveltning bu harakatlarini qonuniylashtirdi. "Favqulodda banklar to‘g‘risida"gi qonunga ko‘ra "bank ta'tili" davrida vaqtinchalik yopib qo‘yilgan banklardan faqatgina moliyaviy qudratga ega bo‘lganlarigina qayta ochildi. Bu tadbir amerika xalqining inqiroz davrida banklarga pul qo‘yishdan qo‘rqish farazlarini yo‘qotdi. Shuningdek, barcha oltin konlari egalari o‘z vakolatlarini G‘azna departamentiga berishi va buning evaziga ularga bir xil miqdorda valyuta berilishi belgilandi. Bu tadbir orqali D.Ruzvelt mamlakatda g‘ayriqonuniy oltin eksportini oldini olmoqchi edi. 1934 yil 30 yanvardagi "Oltin zahiralar to‘g‘risida"gi qonunga ko‘ra, Prezident hech qanday holatda dollarning oltin tarkibini asl qiymatining 60 foizidan ko‘prog‘ini belgilamasligi kerak edi. Shunga ko‘ra, Prezident 31 yanvarda dollarning oltin miqdorini 15 5/21 gramm qilib belgilandi. Iqtisodiy inqiroz davrida mamlakatning muhim tarmoqlaridan biri bo‘lgan qishloq xo‘jaligida ham bir qancha islohotlar amalga oshirildi. Jumladan, 1933 yil 12 mayda qabul qilingan "Qishloq xo‘jaligini o‘zgartirish to‘g‘risida"gi qonun bo‘lib, uning muqaddimasida hukmron iqtisodiy inqiroz qisman qishloq xo‘jaligi narxlari va boshqa tovarlar narxlari o‘rtasidagi nomutanosiblik oqibati ekanligini e'lon qildi. Qonunning e'lon qilingan maqsadi qishloq xo‘jaligi narxlarini urushdan oldingi paritet darajasiga qaytarish edi. Bu fermerlar va federal hukumat o‘rtasida federal nafaqa to‘lovlari evaziga yettita asosiy qishloq xo‘jaligi mahsulotlari - bug‘doy, paxta, makkajo‘xori, guruch, tamaki, cho‘chqa va sut ekinlarini qisqartirish bo‘yicha kelishuvlar orqali amalga oshirilishi kerak edi. Imtiyozlarni to‘lash uchun mablag‘lar tovarni qayta ishlovchilardan undiriladigan aktsiz solig‘i bilan ta'minlanishi kerak edi. Soliq tovarning joriy o‘rtacha xo‘jalik narxi va uning "adolatli ayirboshlash" qiymati o‘rtasidagi farqga teng bo‘ladigan darajada bo‘lishi kerak edi, ikkinchisi esa tovarga bir xil qiymat beradigan narx 1909-1914-yillardagi kabi belgilanishi kerak edi. Qishloq xo‘jaligini tartibga solish to‘g‘risidagi qonunning alohida bo‘limi Federal er banklariga qishloq xo‘jaligi ipotekalarini olish huquqini berdi va Federal kredit komissiyasiga aktsiyadorlik er banklariga kreditlar berish huquqini berdi. Bundan tashqari, 1933-yil 16-

iyundagi “Fermer krediti to‘g‘risida”gi qonun Fermer krediti ma‘muriyatiga o‘n ikkita “ishlab chiqarish krediti” korporatsiyasini tuzish huquqini berdi, ular ushbu qonunga muvofiq dehqon kooperativlariga mablag‘ kiritishlari kerak edi. Keyinchalik, 1934 yil 28 iyunda kuchga kirgan Frazier-Lemke qonuni bankrot bo‘lgan fermer xo‘jaliklarini garovga qo‘yuvchilarga ushbu qishloq xo‘jaligi mulkini olti yil davomida sotib olish yoki ijara haqini to‘lagan holda besh yil davomida barcha sud ishlarini to‘xtatishga ruxsat berdi. Besh yillik muddat o‘tgandan so‘ng, mulkning istalgan qismini sotib olish mumkin edi. Frazier-Lemke akti fermer xo‘jaliklariga iqtisodiy inqiroz davrida qo‘l ostidagi yerlarni saqlab qolish imkonini berdi. Frazier-Lemke qonuni qarzga botgan fermerlarga vaqtinchalik yordam berish uchun ishlab chiqilgan bo‘lsa-da, uning ta‘siri biroz cheklangan edi. 1935 yilda AQSh Oliy sudi ushbu hujjatning ayrim qismlarini, xususan kreditorlarning qishloq xo‘jaligi yerlarini uzoq muddatga undirib olishiga to‘sqinlik qiluvchi qoidani konstitutsiyaga zid deb topdi. Sud qonun mulk huquqlarini himoya qiluvchi Beshinchi tuzatishni buzgan deb qaror qildi. Bu cheklovlariga qaramay, Frazier-Lemke qonuni Buyuk Depressiya davrida fermerlarga iqtisodiy yordam berish uchun qabul qilingan bir nechta chora-tadbirlardan biri bo‘lib, o‘sha paytdagi inqirozning qishloq xo‘jaligi sohasidagi ta‘sirini kamaytirishga xizmat qilgan. Ehtimol, Prezident D.Ruzvelt boshqaruvi davridagi “yuz kunlik” davrda (1933-yil mart-iyun oylari) qabul qilingan Yangi kelishuv dasturidagi qonuni 1933 yil 16 iyunda qabul qilingan “Sanoatni tiklash to‘g‘risida”gi milliy qonundir.[4] Qonun bu sanoat tarmog‘ini mamlakat aholisining farovonligi ta‘minlashda katta iqtisodiy salohiyatga ega ekanligi ta‘kidlanib, sanoat tarmog‘ida federal tartibga solish zarurligini ko‘rsatib berdi. Bu akt sanoat tarmoqlarida “adolatli raqobat” yaratish uchun xizmat qildi. Aktga ko‘ra, narxlar, ish soatlari, oylik maoshlar va boshqa savdo ishlari sanoat egalari tomonidan ishlab chiqilib, Prezidentga ma‘qullash va tasdiqlash uchun yuborilishi kerak edi. Qizig‘i shundaki, qonun kuchiga ega bo‘lgan juda ko‘p kodekslarni ishlab chiqish vakolati nafaqat ijroiya hokimiyatiga, balki bir guruh shaxslarga ham berildi. Bundan tashqari, Kongress prezident va xususiy biznesga kodekslarni ishlab chiqishda rahbarlik qilish uchun deyarli hech qanday asosiy yo‘l-yo‘riqlar yoki standartlarni taqdim etmagan. Bunga qo‘shimcha ravishda, 1933 yil 18 mayda Tennessi Vodiysi Ma‘muriyatini yaratish to‘g‘risidagi akt bundanda munozarali edi.[3]TVM. hukumat korporatsiyasi sifatida tashkil etilgan bo‘lib, uning uch kishidan iborat direktorlar kengashi Prezident tomonidan tayinlanishi kerak edi. Korporatsiya to‘g‘onlar, suv omborlari, elektr uzatish liniyalari va boshqa hududagi iqtisodiy obyektlarni boshqarish, Urush Departamenti uchun o‘g‘it va portlovchi moddalar yetkazib berish va ishlab chiqarish jarayonida foydalanilmagan resurslarni sotish huquqiga ega edi. Qonun haqiqatda Tennessi vodiysi mintaqasida suv toshqini nazorati, elektr energiyasini rivojlantirish, o‘rmonlarni qayta tiklash, qishloq xo‘jaligi va sanoatni rivojlantirishni o‘z ichiga olgan ulkan rehabilitatsiya va rivojlanish dasturiga katta hissa qo‘shgan. Bu yerda asosiy narsa, TVM faoliyatining konstitutsiyaviy vakolatga ega ekanligi yoki ega emasligi munozarali edi. TVM mamlakat farovonligiga hissa qo‘sha oladigan bir necha loyihalar taqdim etdi. Jumladan, TVM hukumat va armiya uchun o‘q-dori ishlab chiqarishni va hududdagi daryoalar tizimini yaxshilashni taklif qildi va bu loyihalar inqiroz davrida mamlakatning umumiy farovonligiga hissa qo‘sha olgani uchun, TVM ning tashkil etilishini qonuniy deb hisoblash mumkin edi. D.Ruzvelt davrida amalga oshirilgan boshqa bir muhim qadamlaridan biri yangi mamlakat Konstitutsiyasiga yangi bir Konstitutsiyaviy tuzatish kiritish edi.. 1932 yilgi Demokratlar o‘n sakkizinchi tuzatishni bekor qilishni talab qildi va nomzod sifatida Ruzvelt ham bu loyihani qo‘llab-quvvatladi.

Kongress 1933 yil 20 fevralda shtatlarga quyidagi taklif qilingan tuzatishni taqdim etdi: 1-bo‘lim. Amerika Qo‘shma Shtatlari Konstitutsiyasiga o‘zgartirishning o‘n sakkizinchi moddasi o‘z kuchini yo‘qotgan deb topilsin. 2-bo‘lim. Qo‘shma Shtatlarning qonunlarini buzgan holda mast qiluvchi spirtli ichimliklarni yetkazib berish yoki ishlatish uchun Qo‘shma Shtatlarning har qanday shtatiga, hududiga yoki egaligiga olib kirish yoki olib kirish taqiqlanadi. 3-bo‘lim. Ushbu modda, Konstitutsiyada nazarda tutilganidek, Konstitutsiyaga Konventsiya tomonidan Konstitutsiyaga kiritilgan o‘zgartirish sifatida Kongress tomonidan shtatlarga taqdim etilgan kundan boshlab yetti yil ichida ratifikatsiya qilinmasa, o‘z kuchini yo‘qotadi. Taklif etilayotgan tuzatish Kongress tomonidan bir nechta shtatlardagi konventsiyalar tomonidan ratifikatsiya uchun taqdim etilgan birinchi tuzatish edi va tartib bir necha munozaralarga sabab bo‘lgandi. Garchi ko‘plab konstitutsiyaviy huquqshunoslar Kongress bir nechta shtat konventsiyalari yig‘ilish shartlarini belgilashi va tuzatishni ratifikatsiya qilishi kerak, deb ta’kidlagan bo‘lsa-da, Kongress bu maqsadda kiritilgan turli qonun loyihalarining birortasiga ham amal qilmadi, shuning uchun aniq protsedura alohida shtat masalasiga aylandi. Ayrim shtatlarda delegatlar keng ko‘lamda saylangandi; boshqalarda tuman tizimidan foydalanilgan. Aksariyat shtatlarda odamlar ratifikatsiyani yoqlab yoki qarshi chiqqan delegatlar uchun ovoz berdilar. Shuning uchun delegatlar qurultoyda juda kam bahslashdilar yoki umuman bahslashmadilar, faqat o‘zlari va’da qilganidek ovoz berishdi. Ratifikatsiya qilish tez sur’atda davom etdi va bu taklif 1933 yil 5 dekabrda yigirma birinchi tuzatish sifatida Konstitutsiyaning bir qismi deb e’lon qilindi. Bu qonun “Pivo akti” deb ataldi. 1933 yil 22 martda qonuniy kuchga kirgan ushbu tuzatish tarkibida 3,2 foizdan ko‘p bo‘lmagan alkogolli ichimliklar ishlab chiqarishga ruxsat berdi. Yangi kelishuv dasturining dastlabki kunlaridayoq Kongressdagi ijro etuvchi rahbarlikning qayta tiklangani kuzatildi. Shuningdek, bu davrda Ruzveltning shaxsiy obro‘si juda katta edi; Uning buyuk depressiyani yengish mumkinligi haqidagi, “biz qo‘rqishimiz kerak bo‘lgan yagona narsa qo‘rquvning o‘zidir” degan ishonchli ta’kidlashi amerika xalqining unga bo‘lgan ishonchini yanada oshirib yubordi.[7] Shuningdek, bu davrda Kongressning har ikki palatasida Demokratlar ko‘pchilikni tashkil etdi, respublikachilar iqtisodiy inqirozni faqatgina chuqur islohotlar yordamida bartaraf qilish mumkinligini tushungan edilar. Natijada, konstitutsiyaviy masalalar yoki Ruzvelt Kongressga taqdim etgan buyuk dasturlarning iqtisodiy oqibatlari haqida juda oz munozaralar bo‘ldi. Bu dasturlarni qabul qilishda D.Ruzvelt "Miya ishonchi"(Brain Trust) deb nomlangan turli mutaxassislar - partiya rahbarlari va maxsus manfaatdor guruhlariga tayandi. Shuning uchun ham, Milliy Sanoatni Tiklash to‘g‘risidagi qonun D.Ruzvelt va ayrim biznes rahbarlari o‘rtasida, Qishloq Xo‘jaligini Tiklash to‘g‘risidagi qonun Qishloq xo‘jaligi kotibi Genri Uolles, iqtisodchilar Jorj Pik va Mordexay Hizqiyel va fermer xo‘jaligi rahbarlari o‘rtasidagi konferentsiyalarda muhokama qilingandan so‘ng qabul qilingan edi. Bu qonunlar kerakli muhokamalardan o‘tib Kongressga taqdim etilgach, ular "kerakli qonunchilik"ga aylanardi.. Britaniya parlament tizimida bo‘lgani kabi, qabul qilingan qonunlarga amal qilishdan bosh tortish ijroiya hokimiyatiga qarshi bo‘ysunmaslik deb hisoblanardi. Shunday bo‘lsa-da, Kongress iqtisodiy inqiroz davridagi vaziyatga bo‘ysundi, lekin o‘z vakolatlaridan voz kechmadi. Jekson va Linkoln davrida bo‘lgani kabi, tez orada ijroiya hokimiyatining yuksalishi Prezidentni vakillik hukumatini yo‘q qilish uchun fitna uyushtirisha harakat etayotgan diktator deb e’lon qildi. Prezidentning Kongressdagi ta’siri juda katta bo‘lib qolgan bo‘lsa-da, ba’zi muhim masalalarda xususan, 1937 yildagi suddagi kurashda katta mag‘lubiyatga uchradi. 1935 yilning yanvarigacha Qo‘shma Shtatlar Oliy Sudi Yangi

kelishuv nizomini ko‘rib chiqdi.. 1935 yil yanvaridan keyin o‘n olti oy ichida Sud Yangi kelishuv nizomlari bilan bog‘liq o‘nta ishni ko‘rib chiqdi. Sakkiz holatda qaror Yangi kelishuvga qarshi chiqdi. Milliy Sanoatni Tiklash to‘g‘risidagi qonunning 9 (c) bo‘limi N.R.A. o‘zi, temir yo‘l pensiya qonuni, fermer xo‘jaligi ipoteka qonuni, qishloq xo‘jaligini tartibga solish to‘g‘risidagi qonun, A.A.A. o‘zgartirishlar, Bitumunus ko‘mir qonuni va shahar bankrotligi to‘g‘risidagi qonun. Faqat ikkita qonun, 1933 yildagi favqulodda pul qonunlari va Tennesi vodiysi ma'muriyati to‘g‘risidagi qonun, shartli shartlarda ma'qullandi. Xulosa qilib aytganda, sud o‘n olti oy ichida Ruzvelt dasturining juda katta qismini yo‘q qildi. Oliy Sudning Yangi Bitim to‘g‘risidagi qonunni birinchi marta bekor qilishi 1935 yil yanvar oyida “Panama Refining Co. Rayan”ga qarshi ishda, Milliy sanoatni qayta tiklash to‘g‘risidagi qonunning "issiq moy"(Hot Oil) deb ataladigan qoidalarini o‘z ichiga olgan ishda yuz berdi. Qonunning halol raqobat kodekslari bilan bog‘liq qoidalaridan tashqari, 9(c) bo‘limi Prezidentga ishlab chiqarilgan yoki saqlanadigan neftni shtatlararo savdoda shtatlar tomonidan qo‘yilgan cheklovlardan ortiq miqdorda tashishni taqiqlash huquqini berdi. Va bu vakolat narxlarni oshirish cheklash va neft resurslarini tejash uchun amalga oshirilgan edi. Bosh Sudya , to‘qqiz sudya nomidan so‘zga chiqib , 9 (c) bo‘limning vakolatlari tomonidan chiqarilgan ijro farmoyishlari "konstitutsiyaviy vakolatga ega emas" degan xulosaga keldi. Oliy Sudning bu qarori, Konservatorlarning demokratlarga qarshi noroziliklarini kuchayib borishiga sabab bo‘ldi. Chunki, Franklin D. Ruzvelt va uning izdoshlari o‘z-o‘zini tartibga soluvchi iqtisodiy tizim tushunchasini qat’iyan rad etib va milliy farovonlik yirik biznes, moliya va qishloq xo‘jaligi ustidan keng nazoratni talab qiladi, degan tezisni qabul qilishgandi. Yangi kelishuv dasturi uyushgan fermerlarga va ishsizlarga turli yordam va qulaylikni kengaytirdi. Uning ba'zi qonunlari biznesga foyda keltirgan bo‘lsa-da, dastur bank, moliya va biznes boshqaruviga misli ko‘rilmagan nazoratni o‘rnatdi. 1935-yilda D.Ruzveltning Milliy Sanoatni Qayta Tiklash to‘g‘risidagi qonun Oliy Sud tomonidan "konstitutsiyaviy vakolatga ega emas" deb e‘lon qilinganidan keyin, Ruzvelt Oliy Sud tarkibini kengaytirish bo‘yicha Kongressga taklif kiritdi. O‘sha davrda Ruzveltning Yangi Kelishuv dasturiga qarshi chiqqan sudyalarning ko‘pchiligi konservator prezidentlar davrida tayinlangan bo‘lib, Ruzveltning islohotlariga qarshilik qilayotgan edi. 1937-yilda D.Ruzvelt tomonidan Oliy Sud tarkibini kengaytirish bo‘yicha taklif kiritildi. Taklifga ko‘ra, har bir 70 yoshdan oshgan va eng kamida 10 yil sudyalik qilgan sudyaga qo‘shimcha sudya tayinlanishi, bu esa amaldagi sudyalar soning 9 tadan 15 tagacha oshirish belgilandi. Ruzvelt sudyalar tarkibini kengaytirish orqali, uning islohotlarini qo‘llab-quvvatlovchi sud tizimini yaratmoqchi edi. Ammo, Ruzveltning bu taklifi jamoatchilikning va Senatning qarshiligiga uchradi. Konservatorlar va hatto Ruzveltning o‘z partiyasining ko‘pchilik a‘zolari Ruzveltning bu harakatini Ijro hokimiyatining haddan tashqari boshqaruvni qo‘lga olishga urinish deb bahoaldi. Ularning fikriga ko‘ra, sud hokimiyati hech kim tomonidan boshqarilmaydigan tizim bo‘lib qolishi kerak edi. Shunday bo‘lsa-da, Ruzveltning bu taklifidan so‘ng Oliy sud sudyalaridan biri, Owen Roberts o‘z pozitsiyasini o‘zgaritib Ruzveltning Yangi Kelishuv dasturini qo‘llab-quvvatlovchi qarorlar qabul qila boshladi.[6] Ruzvelt davrida umumiy hisobda Oliy Sudga 9 nafar yangi sudyalar tayinlandi va bu Ruzveltning islohotlarini amalga oshirishga yordam berdi. Ruzveltning Oliy Sud tarkibini kengaytirish talabi Kongress tomonidan hech qachon qabul qilinmagan va jamoatchilik tomonidan katta qarshilikka uchragan bo‘lsa-da, bu Ruzveltning prezidentlik maqomiga katta salbiy ta’sir ko‘rsatmagan. Bu kabi siyosiy jarayonlar yuz berayotgan bir davrda, 1937-yil sentyabrida mamlakat iqtisodiyoti 1929-

yilgi darajasidan ham pastga tushib ketdi. D.Ruzvelt uy-joy qurilishi, yo‘l qurilishi va fermer xo‘jaliklarini subsidiyalar ta‘minlash uchun, 4.5 milliard dollarlik mablag‘ ajratishni taklif qildi. Shuningdek, 1938-yilda D.Ruzvelt Adolatli Mehnat Standartlari to‘g‘risidagi qonunning qabul qilinishiga erishdi. Bu mehnat qonuniga ko‘ra, oddiy ishchilar uchun ko‘plab imkoniyatlar va rag‘batlantirishlarni joriy qilish ko‘zda tutildi. Jumladan, qonunga ko‘ra, eng kam ish haqi soatiga 0.25\$ (25 Sent) va haftalik ish soatlari 40 soatdan oshmasligi belgilandi ; 14 yoshdan kichik bolalar mehnati taqiqlandi. 14-15 yosh orasidagi bolalar uchun qonunda ko‘rsatilgan ish sharoitlarida ishlashga ruxsat berildi.[5]1939-yil ikkinchi jahon urushining Yevropada boshlanishi AQSHdagi siyosiy jarayonlarga ta‘sir etmay qolmadi. Jumladan, D.Ruzvelt 1930-yilda qabul qilingan Aralashmaslik qonuni, yani urush harakatlarida ishtirok etayotgan davlatlarga o‘q-dori va qurol-yarog‘ni eksportni qilish embargosini “Naqd va Tashish” (Cash-Carry policy) qonuni bilan almashtirishni taklif qildi. “Naqd va Tashish” qonuniga ko‘ra, Germaniya bilan urushayotgan ittifoqdosh davlatlar Britaniya va Fransiya , AQSHdan faqatgina naqd pul shaklida va o‘z kemalarida tashib ketish sharti bilan qurol-yarog‘ sotib olishi mumkin edi. Ruzveltning bu harakati Amerika jamiyatida katta tashvish uyg‘otdi , Oq Uyga “ AQSHni qonli majorodan saqlash mazmuni”dagi minglab xatlar kelib tushdi. Ammo, urushning jadallashishi AQSHning Neytral qolish qonuni o‘zgartirishga majbur qildi. B.Mussolini tomonidan Oksis (Axis) yoki markazchilar deb atalgan Germaniya , Italiya va Yaponiyaga qarshi ittifoqchi davlar Sovet Ittifoqi, Britaniya, Fransiya va Xiyotni qo‘llab-quvvatlash maqsadida , D.Ruzvelt “Naqd va Tashish” (Cash-Carry policy) qonuni “Qarzga va Ijaraga berish” (Lend and Lease act) qonuni bilan almashtirdi. Bu qonun ittifoqchi davlatlarga harbiy qurollarni AQSHdan ijaraga olish huquqini berdi. Qonunga ko‘ra, ijaraga olingan harbiy qurollar urushdan so‘ng AQSHga qaytarilishi kerak edi, agarda bu qurollar qaytarilmagan taqdirda kompensatsiya to‘lash sharti belgilandi. Bu qonun AQSHga ittifoqchi davlatlarga qiymatii 50 milliard dollarga teng (hozirgi kunda 100 milliard dollarga teng) harbiy texnika va anjomlar, yoqilg‘i va boshqa kerakli jihozlarni yetkazib berish imkonini berdi. Bu qonun AQSHga rasmiy ravishda urushga kirmasdan ittifoqchi davlatlarga harbiy ko‘mak berish imkonini berdi. D.Ruzvelt Amerika xalqni yaqinlashib kelayotgan urushga tayyorlash va konservatorlarning qo‘llab quvvatlashini qo‘lga kiritish maqsadida, Respublikachilar partiyasidan iki nomzodni o‘z kabinetiga ishga oldi. Bu nomzodlar: Genry Stimson-Prezidentning urush bo‘yicha kotibi etib tayinlandi. Stimson prezidentlar Uilyam Taft va Gerbert Guver davrida president urush bo‘yicha kotibi vazifasida ishlagan edi. Frank Knoks – prezidentning dengiz kuchlari bo‘yicha kotibi etib tayinlandi. Knoks 1936-yilda vitse-prezidentlikka nomzod qilib ko‘rsatilgan edi. 1941-yil 7 – dekabr kuni Yaponiya harbiy kuchlarining AQSHning Hawaiidagi Pearl Harbor dengiz bazasiga hujum qilishi va buning oqibatida iki yarim mingga yaqin amerikalik va 200 dan ortiq harbiy samolyotlarning yo‘q qilinish Amerika jamiyatini dahshatga soldi. Va bu voqea AQShning izolatsionizm siyosatini o‘zgartirib, uni urushga kirishiga olib keldi. AQShning ikkinchi jahon urushiga kirishi AQSH tarixida yangi bir siyosiy davrni ochib berdi. Bu davr, D.Ruzveltning “Dr. Yangi Kelishuv” (“Dr. New Deal”) siyosatidan “Dr. Urush-G‘alaba” (“Dr. Win-the-War”) siyosatiga o‘tganini ko‘rsatib berdi.

Xulosa

Franklin D. Ruzveltning “Yangi kelishuv” dasturi Amerika tarixida iqtisodiy va ijtimoiy islohotlarning yorqin namunasi sifatida qolmoqda. U qisqa muddatda bank tizimi, qishloq

xo‘jaligi va sanoatni tiklashda katta muvaffaqiyatlarga erishdi. Ushbu chora-tadbirlar nafaqat iqtisodiyotni tiklash, balki uzoq muddatli ijtimoiy barqarorlikni ta'minlashga yordam berdi. Ruzveltning rahbarligi va “qo‘rqishimiz kerak bo‘lgan yagona narsa – bu qo‘rquvning o‘zi” degan so‘zlari og‘ir davrda millatga ishonch bag‘ishladi va uni birlashtirdi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. Leuchtenburg, William E. (1963). *Franklin D. Roosevelt and the New Deal, 1932–1940*. [1]
2. Kennedy, David M. (1999). *Freedom from Fear: The American People in Depression and War, 1929–1945*. [2]
3. Schlesinger, Arthur M. Jr. (1957). *The Age of Roosevelt: The Coming of the New Deal*. [3]
4. Badger, Anthony J. (1989). *FDR: The First Hundred Days*. [4]
5. Zinn, Howard (1980). *A People's History of the United States*. [5]
6. Rosen, Elliot A. (2005). *Roosevelt, the Great Depression, and the Economics of Recovery*. [6]
7. The Library of Congress Archives. [7]